

Państwo i społeczeństwo

Instrument szczególnej ochrony w postępowaniu karnym

Kwestionariusz indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka

Przedmiotem rozważań jest znowelizowany art. 52a Kodeksu postępowania karnego, obowiązujący od 15 lutego 2024 roku¹. *Ratio legis* przepisu jest wzmocnienie gwarancji procesowych pokrzywdzonego i świadka. Na jego podstawie organy zostały zobligowane do dokonywania oceny sytuacji uczestników postępowania za pomocą narzędzia, jakim jest kwestionariusz indywidualnej oceny. W artykule zostały omówione regulacje procesowe zawarte w art. 52a k.p.k., wskazano także mankamenty legislacyjne, które mogą prowadzić do ograniczenia stosowania tych rozwiązań w praktyce.

¹ Przepis art. 52a k.p.k. wprowadzono ustawą z 16.12.2020 o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r., poz. 155), który wszedł w życie 9.2.2021. Zmieniono go ponownie ustawą z 13.1.2023 o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 289), obowiązującą od 15.2.2024.

MONIKA PORWISZ**Wstęp**

Konieczność wprowadzenia stosownych regulacji do polskiego porządku prawnego była związana z wdrożeniem dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r., ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW² (dalej dyrektywa 2012/29), a także dyrektywy Parlamentu i Rady 2011/93/UE z 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej³, zastępującej decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (dalej dyrektywa 2011/93).

Znowelizowany art. 52a k.p.k. wzmacnia gwarancje procesowe pokrzywdzonego i świadka, obligując organy postępowania do dokonania oceny sytuacji faktycznej tych uczestników za pomocą kwestionariusza indywidualnej oceny. Ta regulacja ma duże praktyczne znaczenie, dlatego zasadne jest jej przybliżenie.

Środki przewidziane w dyrektywach

Według art. 22 dyrektywy 2012/29 obowiązkiem państw członkowskich jest zapewnienie ofiarom przestępstw indywidualnej oceny, zgodnej z procedurami krajowymi. Celem tej diagnozy jest ustalenie szczególnych potrzeb dotyczących ochrony

i określenia czy i w jakim zakresie mogłyby one skorzystać w trakcie postępowania karnego ze specjalnych środków przewidzianych w art. 23 i 24 tej dyrektywy ze względu na ich szczególne narażenie na ponowną wiktymizację, zastraszanie oraz odwet. Dyrektywa wskazuje, że ocenie powinny podlegać cechy osobowe ofiary, rodzaj lub charakter przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia. Szczególną uwagę zwraca się na ofiary przestępstw popełnionych z powodu uprzedzeń lub dyskryminacji oraz ofiary, których szczególne narażenie jest skutkiem związku ze sprawcą lub zależności od niego. Należy tu uwzględnić w szczególności: ofiary terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, handlu ludźmi, przemocy na tle płciowym, seksualnej, przemocy w bliskich związkach oraz z nienawiści, a także ofiary ze szczególnymi potrzebami. Środki specjalne wymienione w art. 23 dyrektywy 2012/29 dotyczą przesłuchania w przystosowanych pomieszczeniach, z wykorzystaniem technologii zapewniających prowadzenie czynności na odległość oraz przeprowadzenia przesłuchania bez obecności publiczności. Ponadto wskazuje się wymogi co do podmiotów dokonujących przesłuchania oraz osób w nim uczestniczących. Przesłuchania ofiar mają być prowadzone przez specjalistów lub z ich udziałem oraz przez te same osoby, chyba że jest to sprzeczne z właściwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości. Przesłuchania ofiar przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym lub przemocy w bliskich związkach

² Dz.U. Unii Europejskiej z 22.3.2001, L. 82/1.

³ Dz.U. Unii Europejskiej z 17.12.2011, L. 335/1.

– jeżeli nie są nadzorowane przez prokuratora ani sędziego – powinny prowadzić osoby tej samej płci co ofiara, o ile takie jest jej życzenie i nie stanowi to uszczerbku dla przebiegu postępowania karnego. Wskazano także zalecenia co do wdrożenia środków pozwalających uniknąć zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary, niezwiązanych z przestępstwem.

Wspomniana dyrektywa w art. 24 odnosi się do praw dzieci będących ofiarami przestępstw. Wskazano, aby w toku postępowania przygotowawczego wszystkie ich przesłuchania mogły być utrwalane audiowizualnie i wykorzystane jako dowód w postępowaniu karnym. Właściwe organy powinny wyznaczyć specjalnego przedstawiciela dla nieletniej ofiary, jeżeli – zgodnie z prawem krajowym – osoby, które sprawują władzę rodzicielską nie mogą jej reprezentować ze względu na konflikt interesów lub jeżeli dziecko będące ofiarą nie ma opieki albo jest odłączone od rodziny. Dziecko będące ofiarą przestępstwa musi mieć zapewnione doradztwo prawne i zastępstwo procesowe we własnym imieniu, w postępowaniach, w których istnieje lub może zaistnieć konflikt interesów między nim, a osobami sprawującymi władzę rodzicielską.

Strona polska zobowiązana została ponadto do wdrożenia art. 19 ust. 3 dyrektywy 2011/93, tj. podjęcia niezbędnych środków w celu zapewnienia pokrzywdzonym dzieciom pomocy i wsparcia, podejmowanych po przeprowadzeniu indywidualnej oceny szczególnej sytuacji każdego

pokrzywdzonego dziecka, z należnym uwzględnieniem jego potrzeb i obaw.

Powyższe rekomendacje zostały wdrożone do polskiej procedury karnej i będą stanowić przedmiot dalszych rozważań.

Zakres przedmiotowy regulacji krajowej

Należy zauważyć, że adresatem art. 52a k.p.k. są organy procesowe, na których ciąży obowiązek dokonania analizy i oceny możliwości zastosowania wskazanych w przepisie środków. Dotyczy to, oprócz pokrzywdzonego, także świadka, o ile występują u niego zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń, uzasadniające przekonanie, że przesłuchanie powinno być przeprowadzone w określonym trybie, tj. przez sąd, z udziałem psychologa, osoby wskazanej, pełnomocnika, obrońcy oraz prokuratora.

Organ procesowy w toku prowadzonego postępowania powinien dokonać analizy kilku elementów składających się na indywidualną ocenę potrzeb pokrzywdzonego. Ustalić, czy mogą wystąpić elementy procesowe wymienione w treści przepisu, a w razie pozytywnej odpowiedzi ustalić okoliczności sprawy, właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego⁴. Czy jednak w istocie taka kolejność działania wynika z treści przepisu? Formuła redakcyjna kolejnych paragrafów omawianej regulacji nie pozwala jednoznacznie wysnuć takiego wniosku. Nie jest do końca jasne, czy w pierwszej

⁴ P. Falenta: *Nowy art. 52a k.p.k. jako realizacja praw pokrzywdzonego*, „Prokuratura i Prawo” nr 6/2021, s. 9.

kolejności należy dokonywać analizy przesłanek formalnych i materialnych wymienionych w art. 52a k.p.k., a następnie ustalać dane o pokrzywdzonym, czy też najpierw dokonać diagnozy sytuacji pokrzywdzonego na podstawie kwestionariusza i dopiero wówczas ocenić, czy zachodzi potrzeba wdrożenia środków szczególnej procesowej ochrony i wsparcia. Literalne odczytanie § 1 art. 52a k.p.k. pozwala na konkluzję, że ustalenie wymaganych danych o pokrzywdzonym będzie miało miejsce w razie potrzeby zastosowania wobec niego określonych przepisów Kodeksu postępowania karnego. Pozwala to zatem na interpretację, że zebranie danych o pokrzywdzonym za pomocą kwestionariusza będzie czynnością wtórną wobec wysuwanej na pierwszy plan potrzeby zastosowania określonych środków. Opcja ta nie wydaje się jednak racjonalna, bowiem organ procesowy może otrzymać informacje o potrzebach pokrzywdzonego dopiero po analizie danych uzyskanych dzięki kwestionariuszowi.

Zgodnie z wykładnią celowościową zasadne byłoby przyjęcie trybu postępowania polegającego na diagnozowaniu w pierwszej kolejności sytuacji pokrzywdzonego za pomocą kwestionariusza, a następnie dokonywaniu na tej podstawie oceny potrzeby zastosowania względem pokrzywdzonego lub świadka rozwiązań gwarancyjnych wymienionych w art. 52a § 1 k.p.k., czyli:

- utrwalenia przebiegu czynności za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk – art. 147 § 1 k.p.k. w zw. z art. 143 § 1 pkt 2 k.p.k. nakazujący protokolarne dokumentowanie czynności przesłuchania;

- przesłuchania świadka przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 177 § 1a);
- zastosowania instytucji świadka anonimowego (art. 184);
- zwolnienia świadka od zeznawania (art. 185);
- przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego w określonych ustawowo warunkach (art. 185a) oraz świadka (art. 185b);
- przesłuchania pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa wskazane w art. 197-199 k.k. w określonym trybie (art. 185c);
- przesłuchania świadka z zaburzeniami psychicznymi lub rozwojowymi w określonym trybie (art. 185e);
- przesłuchania pokrzywdzonego z udziałem osoby przez niego wskazanej (art. 299a § 1);
- wyłączenia jawności rozprawy w całości albo w części, jeżeli jawność mogłaby naruszyć ważny interes prywatny (art. 360 § 1 pkt 1 lit. d);
- wyłączenia jawności rozprawy w całości albo w części na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie (art. 360 § 1 pkt 3);
- przesłuchania pod nieobecność oskarżonego, gdy obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na wyjaśnienia współoskarżonego albo na zeznania świadka lub biegłego (art. 390 § 2);
- przesłuchania pod nieobecność oskarżonego, gdy obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na wyjaśnienia współoskarżonego albo na zeznania świadka lub biegłego, przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość

z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 390 § 3);

- udzielenia na wniosek pokrzywdzonego lub świadka pomocy psychologicznej w terminie 14 dni od dnia wezwania przez organ albo sąd, przez podmiot, który otrzymał dotację z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (art. 10 ust. 2 ustawy z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka)⁵.

Wśród wskazanych wyżej regulacji występują zarówno przepisy określające jedynie szczególnie tryb przeprowadzenia określonych czynności procesowych, np. przesłuchanie świadka na odległość (art. 177 § 1a k.p.k.), jak i odnoszące się do zapewnienia pokrzywdzonemu lub świadkowi specjalnych środków wsparcia, np. świadek *incognito* (art. 184 k.p.k.).

Wobec odwołania się ustawodawcy do tak wielu zróżnicowanych prawnie stanów i sytuacji procesowych, należy wyjaśnić istotę przywołanych w art. 52a § 1 k.p.k. przepisów.

W polskiej procedurze karnej przebieg czynności protokolowanych może być utrwalany za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, albo obraz i dźwięk (art. 147 § 1 k.p.k.). Przepis ten nie zawiera żadnych przesłanek czy warunków dokonywania rejestracji, wskazuje jedynie na możliwość takiego działania. Pozostawiono zatem uznaniu organu procesowego decyzję w tym przedmiocie, kształtowaną na podstawie okoliczności sprawy. Znajduje to odzwierciedlenie w art. 52a § 1 k.p.k.,

w którym użyto sformułowania: „mając na względzie potrzebę zastosowania...” rejestracji przesłuchania.

Na podstawie art. 52a k.p.k. przepis odnoszący się do rejestracji przesłuchania musi być odczytywany w kontekście art. 143 § 1 pkt 2 k.p.k., nawiązującego do wymogu protokolarnego przesłuchania oskarżonego, świadka, biegłego i kuratora. Interpretując wzajemne zależności tych dwóch przepisów wymienionych w art. 52a k.p.k. należy wskazać, że ilekroć w trakcie ustalania właściwości i warunków osobistych pokrzywdzonego zaistnieją okoliczności uzasadniające jego przesłuchanie za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, należy zastosować taką formę. Pierwszym mankamentem omawianej regulacji jest pozostawienie uznaniu organu procesowego, po zebraniu danych o pokrzywdzonym przy użyciu kwestionariusza, decyzji dotyczącej rejestracji czynności. Może to prowadzić do nadmiernej swobody decyzyjnej, a w konsekwencji mylnej oceny przesłanek czy stanu faktycznego do odstąpienia od rejestracji czynności. A skoro tak, to jak stwierdził Sąd Apelacyjny w Warszawie: „(..) w związku z tym nie można czynić Sądowi zarzutu, że nie uwzględnił wniosku o rejestrowanie dźwięku w ww. trybie”⁶.

W celu zapewnienia ochrony pokrzywdzonemu i świadkowi istnieje możliwość ich przesłuchania na odległość, dzięki użyciu odpowiednich urządzeń, z bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 177 § 1a k.p.k.). Takie przesłuchanie

⁵ Dz.U. z 2015 r., poz. 21.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 5.5.2016 r., II AKa 285/15, Lex nr 2166527.

może odbywać się przy wykorzystaniu telefonu lub komputera w formule wideokonferencji. Ze względów gwarancyjnych w postępowaniu przygotowawczym, w czynności przeprowadzanej przez prokuratora w miejscu przebywania świadka powinien brać udział aplikant prokuratorski, asystent prokuratora lub urzędnik zatrudniony w prokuraturze, a w postępowaniu przed sądem – aplikant sędziowski, referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa. W treści przepisu nie zostały wskazane przesłanki uzasadniające przesłuchanie świadka przy użyciu urządzeń technicznych. W piśmiennictwie wskazuje się, że może mieć ono zastosowanie jedynie w sytuacji, kiedy z uzasadnionych przyczyn niewskazane jest, albo wręcz niemożliwe, przesłuchanie w zwykłym trybie, określonym w art. 177 § 1 k.p.k. Konieczne jest zatem wystąpienie szczególnych okoliczności, którymi mogą być powody, o jakich mowa w art. 177 § 2 k.p.k. oraz inne okoliczności wskazujące na racjonalność przesłuchania na odległość, tj. możliwość przyspieszenia postępowania albo uniknięcia przewlekłości⁷. Omawiana tu regulacja, podobnie jak ta wskazana w art. 147 § 1 k.p.k., odnosi się do sposobu realizacji czynności, w związku z ustaloną na podstawie kwestionariusza potrzebą uzasadniającą taki tryb przesłuchania.

Organ procesowy, dokonując diagnozy sytuacji faktycznej pokrzywdzonego/świadka za pomocą kwestionariusza, ocenia także *in concreto* przesłanki zastosowania instytucji wskazanej w art. 184 k.p.k. (świadek anonimowy i *incognito*) i podejmuje decyzję w sprawie jej wdrożenia. Wymieniona regulacja stanowi istotny element systemu ochrony świadka w polskim procesie karnym, z uwagi na gwarancję pełnej anonimizacji danych, uniemożliwiającą ujawnienie jego tożsamości, w tym danych osobowych, o ile nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie, takich jak: imię i nazwisko, data i miejsce urodzenia, PESEL, imiona rodziców, stan cywilny, miejsce zamieszkania, miejsce zatrudnienia czy pochodzenie rasowe, etniczne, wizerunek, głos itp. Są to zatem dane i informacje o świadku, na podstawie których oskarżony mógłby dokonać jego identyfikacji i wywierać wpływ na zeznania. Omawiana instytucja może być stosowana w każdej sprawie i na każdym etapie procesu karnego⁸, o ile zachodzą ustawowe przesłanki, jak uzasadniona obawa zaistnienia w znacznych rozmiarach niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności oraz mienia świadka lub osoby dla niego najbliższej⁹. Mając na względzie konieczność ochrony danych świadka ustawodawca wprowadza kilka gwarancji ochronnych, ujętych zarówno w art. 184 k.p.k., jak i rozporządzeniu

⁷ R. A. Stefański, S. Zabłocki [w:] R. A. Stefański, S. Zabłocki: *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296*, Warszawa 2019, art. 177, <<https://sip.lex.pl/#/commentary/587781680/579120/stefanski-ryszard-a-red-zablocki-stanislaw-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-ii-komentarz-do...?cm=URELATIONS>> (dostęp 20.10.2023).

⁸ P. Wiliński: *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003, s. 104.

⁹ P. Hofmański: *Świadek anonimowy*, Kraków 1998, s. 121.

Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami z zeznań tego świadka¹⁰. Należy tu wymienić w szczególności ograniczony krąg podmiotów uprawnionych do poznania tożsamości świadka oraz do jego przesłuchania czy objęcie tajemnicą, jako informacja niejawną, o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” procedury dopuszczenia dowodu z jego zeznań.

Informacje zawarte w kwestionariuszu indywidualnej oceny nie mogą być podstawą do wdrożenia instytucji świadka *inco-gnito*. Każdorazowo należy ocenić warunki i możliwości jej zastosowania w kontekście konkretnych przepisów i stanu faktycznego sprawy. Odpowiada za to organ procesowy, który w sposób rzetelny i wnikliwy powinien zweryfikować podstawy formalno-prawne i ocenić możliwość anonimizacji danych. Jednak nawet przy spełnieniu ustawowych przesłanek może okazać się, że ktoś jest jedynym i to znanym sprawcy pokrzywdzonym bądź świadkiem przestępstwa, wówczas anonimizacja danych tej osoby nie daje realnych szans na powołanie całego przedsięwzięcia.

W odniesieniu do diagnozowania szczególnych potrzeb ochrony i wsparcia pokrzywdzonych i świadków w dyspozycji art. 52a § 1 k.p.k. została wskazana też grupa innych przepisów. Zastanawiające

jest wskazanie tu art. 184-185c k.p.k., bowiem wyliczenie to obejmuje także art. 185 k.p.k., odnoszący się do zwolnienia od zeznawania lub odpowiedzi na pytania osoby pozostającej z oskarżonym w szczególności bliskim stosunku osobistym, jeżeli wnosi ona o zwolnienie. Przepis należy do kategorii istotnych uprawnień procesowych świadka, obok art. 182 k.p.k. statuującego prawo do odmowy złożenia zeznań osoby najbliższej dla oskarżonego oraz prawo do odmowy odpowiedzi na pytania, o którym mowa w art. 183 § 1 k.p.k. Tym bardziej kontrowersyjne jest przywołanie w prezentowanym wyliczeniu jedynie art. 185 k.p.k. Być może wybiórcza systematyka podyktowana jest potrzebą ochrony osoby zeznającej a pozostającej z oskarżonym w bliskim stosunku osobistym, np. konkubinacie, narzeczeństwie czy posiadającej wspólne dzieci¹¹. Niemniej należy postulować rozszerzenie możliwości zweryfikowania sytuacji pokrzywdzonego/świadka także w warunkach, o jakich stanowi art. 182 k.p.k. Jest to tym bardziej zasadne, że przepisy dyrektywy wskazują na potrzebę ochrony ofiary zależnej od sprawcy, a więc i osoby najbliższej.

Przepisy dyrektywy wskazują, by w sposób szczególny chronić osoby małoletnie, pokrzywdzone przestępstwami przeciwko wolności seksualnej.

W Kodeksie postępowania karnego istnieje grupa przepisów, które odnoszą się do procedury postępowania z ofiarami

¹⁰ Dz.U. z 2016 r., poz.1869.

¹¹ C. Kulesza [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 185, <<https://sip.lex.pl/#/commentary/587774807/629573/dudka-katarzyna-red-kodeks-postepowania-karnego-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS>> (dostęp 20.10.2023).

przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej przeciwko wolności, wolności seksualnej i obyczajności oraz rodzinie i opiece.

Szczegółne gwarancje wyżej wskazanymi kategoriami przestępstw zapewniono pokrzywdzonemu, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat (art. 185a k.p.k.). Jest on przesłuchiwany w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego¹². Co istotne, przesłuchania dokonuje na posiedzeniu sąd z udziałem biegłego psychologa. Uczestniczyć w nim mają prawo: prokurator, obrońca, pełnomocnik pokrzywdzonego, przedstawiciel ustawy albo osoba, pod której stałą pieczęć pozostaje pokrzywdzony, lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego. Wobec tego, że jedynym podmiotem uprawnionym do przesłuchania jest sąd, zasadne wydaje się postawienie pytania, czy to również on powinien zebrać dane dotyczące sytuacji pokrzywdzonego, o której mowa w art. 52a § 1 k.p.k. Zgodnie z brzmieniem przepisu obowiązek zebrania danych spoczywa na organie prowadzącym postępowanie karne. Z reguły będzie to Policja, prowadząca postępowanie przygotowawcze w sprawach, w których pokrzywdzonym

jest osoba niepełnoletnia. Artykuł 185a k.p.k. jest przepisem proceduralnym, regulującym specyficzny tryb postępowania ze szczególną, incydentalną kompetencją sądu w zakresie przeprowadzenia przesłuchania małoletniego w trakcie postępowania przygotowawczego. Natomiast mogą pojawić się istotne wątpliwości odnoszące się do możliwości dokonania z udziałem pokrzywdzonego określonej czynności pozaprocesowej (a taką jest wywiad przy użyciu kwestionariusza indywidualnej oceny), polegającej na indagowaniu go o kwestie związane z popełnionym przestępstwem. Konieczne jest bowiem ustalenie właściwości i warunków osobistych pokrzywdzonego oraz rodzaju i rozmiaru negatywnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa. Będzie to wymagało przekazania organom ścigania także określonych faktów i okoliczności, w tym m.in. na temat charakteru przestępstwa. Z perspektywy pokrzywdzonego taka rozmowa może stanowić dodatkową dolegliwość i być postrzegana jako formalne przesłuchanie. Właściwa czynność przesłuchania może także zostać odebrana przez pokrzywdzonego jako doświadczenie wtórnej wiktymizacji. Zasadne byłoby zatem, aby podejmujący czynności poinformował o ich celu, aby wyeliminować wątpliwości dotyczące charakteru czynności i podmiotów uprawnionych do zbierania danych.

Specyficzne warunki przesłuchania odnoszą się także do świadka przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub

¹² Nowe brzmienie § 1 w art. 185a weszło w życie 15.8.2023 (Dz.U. z 2023 r., poz. 289).

groźby bezprawnej lub przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz rodzinie i opiece, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat (art. 185b k.p.k.). W takim wypadku istnieje możliwość przesłuchania go w warunkach określonych w art. 185a § 1-3 i 5 k.p.k., jeżeli jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W razie uzasadnionej obawy, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny, świadka przesłuchuje się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość, z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku.

Możliwe jest zastosowanie procedury przesłuchania na odległość w sprawach o wskazane wyżej przestępstwa względem małoletniego świadka, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, i jeśli zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

W kontekście diagnozowania potrzeb osób pokrzywdzonych w celu zapewnienia im należytej ochrony zasadne jest także zachowanie określonego trybu

przesłuchania w sprawach o przestępstwa z art. 197-199 k.k. W takich sytuacjach, jeżeli zawiadomienie o przestępstwie składa pokrzywdzony, należy ograniczać je do wskazania najważniejszych faktów i dowodów (art. 185c k.p.k.). Przesłuchania w charakterze świadka pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, dokonuje sąd na posiedzeniu i – co do zasady – raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego¹³.

Należy wskazać, że 15 lutego 2024 r.¹⁴ uchylono art. 185d k.p.k. oraz dodano przepisy art. 185e i 185f k.p.k., regulujące tryb postępowania ze szczególnymi kategoriami świadków.

Wobec tego, że art. 52a § 1 k.p.k. przywołuje w kontekście ustalania danych o pokrzywdzonym art. 185e k.p.k., zasadne jest przybliżenie tej nowej regulacji. Przepis odnosi się do świadka, u którego występują zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń. W takich wypadkach, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie

¹³ Nowe brzmienie § 1a w art. 185c weszło w życie 15.8.2023 (Dz.U. z 2023 r., poz. 289). Jednocześnie został uchylony § 3 tego przepisu oraz zmodyfikowano § 4. Uchylony § 3 stanowił: „Jeżeli zachodzi konieczność ponownego przesłuchania pokrzywdzonego w charakterze świadka, na jego wniosek przesłuchanie przeprowadza się w sposób wskazany w art. 177 § 1a k.p.k., gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny”. Nowe zaś brzmienie § 4 stanowi: „na wniosek pokrzywdzonego należy zapewnić, aby biegły psycholog biorący udział w przesłuchaniu był osobą o wskazanej przez niego płci, chyba że będzie to utrudniać postępowanie”.

¹⁴ Przepis uchylający art. 185d oraz dodane art. 185e i 185f zaczął obowiązywać 15.2.2024 r. (Dz.U. z 2023 r., poz. 289).

w innych warunkach niż wskazane w tym przepisie mogłoby wpłynąć negatywnie na jego stan psychiczny lub byłoby znacznie utrudnione, świadka przesłuchuje się tylko wtedy, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania świadka. W przepisie określono warunki takiego przesłuchania oraz osoby, które mogą w nim uczestniczyć. Przesłuchanie przeprowadza sąd, na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu, podobnie jak przedstawiciel ustawy lub osoba pełnoletnia wskazana przez świadka, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Wskazuje się ponadto, że biegły psycholog powinien być osobą o płci wskazanej przez świadka, chyba że będzie to utrudniać postępowanie. W omawianej regulacji przewidziano także sytuację związaną z problemem komunikacji werbalnej ze strony świadka. Jeżeli doświadcza jej, przesłuchanie przeprowadza się przy wykorzystaniu komunikacji wspomagającej i alternatywnej, którymi posługuje się świadek z udziałem biegłego mającego odpowiednią wiedzę w zakresie komunikacji wspomagającej i alternatywnej.

Konieczne jest wcześniejsze zidentyfikowanie występujących u świadka zaburzeń, aby zapewnić wymagane przepisem warunki przesłuchania. Rzetelna diagnoza może zostać dokonana jedynie za pomocą specjalistycznego kwestionariusza stanowiącego w tym wypadku narzędzie pomocnicze dla organu procesowego. Tu jednak pojawia się problem komunikacji z takim szczególnym świadkiem. Należałoby zatem taki wstępny wywiad przeprowadzać podobnie jak przesłuchanie z udziałem biegłego, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w stosownych regulacjach prawnych.

Na podstawie zebranych danych o pokrzywdzonym może zaistnieć potrzeba zapewnienia w czasie przesłuchania obecności osoby przez niego wskazanej (art. 299a § 1 k.p.k.). O jej dopuszczeniu decyduje organ procesowy, biorąc po uwagę okoliczności oraz wpływ takiej osoby na przebieg czynności. Jak podkreśla się w literaturze, obecność takiej osoby może być dla pokrzywdzonego rękojmią zniwelowania ujemnych przeżyć i następstw związanych z udziałem w czynności przesłuchania¹⁵, a także może być podyktowana charakterem popełnionego przestępstwa.

W grupie przepisów stanowiących swiste gwarancje procesowe dla ofiary przestępstwa znajdują się także regulacje dotyczące wyłączenia jawności rozprawy, podyktowane albo ryzykiem naruszenia ważnego interesu prywatnego (art. 360 § 1 pkt 1 lit. d k.p.k.), albo powodowane żądaniem osoby, która złożyła wniosek o ściganie (art. 360 § 1 pkt 3 k.p.k.).

¹⁵ A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, 9. wydanie, Warszawa 2020, s. 819.

W przypadku przesłuchania osoby pokrzywdzonej w charakterze świadka – zarówno bezpośrednio (art. 390 § 2 k.p.k.), jak też przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 390 § 3 k.p.k.) – może się ono odbyć pod nieobecność oskarżonego, jeśli działałoby to krępująco na jej zeznania.

Szczególny obowiązek został nałożony na organ procesowy w zakresie udzielenia wsparcia psychologicznego pokrzywdzonemu. Wynika on z art. 10 ust. 2 ustawy z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka¹⁶. W wypadku zdiagnozowania takiej potrzeby organ procesowy na wniosek pokrzywdzonego lub świadka wzywa podmiot, który otrzymał dotację z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, do udzielenia pomocy psychologicznej w terminie 14 dni od dnia wezwania. Przepis ten stanowi podstawę udzielenia wsparcia psychologicznego pokrzywdzonemu. W sytuacji gdy organ procesowy poweźmie informacje, że taka forma pomocy jest adekwatna do stanu faktycznego, zobligowany jest zastosować omawianą regulację.

Należy zauważyć, że w toku postępowania przygotowawczego mogą zaistnieć znaczące zmiany w sytuacji pokrzywdzonego wywołane np. zdarzeniami losowymi, które będą wpływały na jego potrzeby i konieczność podjęcia adekwatnych działań zapobiegawczych.

Wymogi merytoryczne kwestionariusza

Wskazane regulacje uwydatniają cel art. 52a k.p.k. – zebranie danych i informacji warunkujących wdrożenie stosownych mechanizmów wsparcia. Jednak wynika to jasno dopiero z treści § 6 art. 52a k.p.k., zawierającego delegację ustawową dla Ministra Sprawiedliwości. W drodze rozporządzenia określa on wzór kwestionariusza indywidualnej oceny, odrębnie dla pokrzywdzonego i świadka, oraz sposób i miejsce jego przechowywania, mając na uwadze konieczność zebrania w sposób wyczerpujący danych o pokrzywdzonym lub świadku, niezbędnych do ustalenia, czy zachodzą podstawy do przeprowadzenia czynności przewidzianych w przepisach wymienionych w § 1 art. 52a k.p.k. oraz nieodzowność zachowania ustawowych wymogów ochrony danych pokrzywdzonego lub świadka.

Jak wynika ze wskazanego przepisu, zebranie danych – według niesprecyzowanego odnośnie do wymogów merytorycznych kwestionariusza – służyć ma ustaleniu, czy zachodzą podstawy do przeprowadzenia czynności przewidzianych w art. 52a § 1 k.p.k. Przedmiotem ustaleń będą okoliczności wskazane przez pokrzywdzonego lub świadka, na podstawie których organ ewentualnie zdecyduje o dalszej wzmoczonej ochronie uczestnika postępowania.

Prowadzący postępowanie organ powinien odebrać od pokrzywdzonego oświadczenie, czy chce on zastosowania

¹⁶ Dz.U. z 2015 r., poz. 21.

przewidzianych środków. Jest to oświadczenie woli, składane przez pokrzywdzonego przed rozpoczęciem danej czynności z jego udziałem. Termin jego odebrania określony został przed rozpoczęciem czynności z udziałem pokrzywdzonego. Od tej zasady ustawodawca czyni wyjątek, wskazując na niemożność odebrania oświadczenia, przez co należy rozumieć powody leżące po stronie pokrzywdzonego, jak np. stan zdrowia. Wola pokrzywdzonego nie ma znaczenia, gdy zastosowanie określonego środka jest obowiązkowe lub gdy organ postępowania działa na jego wniosek. W odniesieniu do obowiązku zastosowania określonego środka gwarancyjnego należy wskazać, że obowiązkowa rejestracja przesłuchania świadka za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk powinna nastąpić, gdy zachodzi obawa, że przesłuchanie tej osoby nie będzie możliwe w dalszym postępowaniu oraz gdy przesłuchanie następuje w trybie określonym w art. 396 k.p.k., tj. zlecenia przesłuchania świadka przez sędziego wyznaczonego ze składu sądu lub zlecenia przesłuchania świadka przez sąd, w okręgu którego świadek przebywa. Ponadto 15 lutego 2024 r. wszedł w życie znowelizowany przepis art. 147 § 2a k.p.k., obligujący do utrwalania przesłuchania w trybie określonym w art. 185a-185c k.p.k. oraz art. 185e k.p.k. za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk.

Złożenie oświadczenia przez pokrzywdzonego, dotyczącego woli zastosowania środków enumeratywnie wymienionych w omawianym przepisie, następuje pisemnie bądź ustnie. Jest dołączane do protokołu organu prowadzącego postępowanie karne, który bierze pod uwagę

oświadczenie pokrzywdzonego przy podejmowaniu decyzji dotyczących czynności wskazanych w przepisie.

Narzędziem służącym do stwierdzenia, czy istnieje potrzeba zastosowania określonych środków wymienionych w art. 52a k.p.k. jest kwestionariusz indywidualnej oceny pokrzywdzonego lub świadka. Nie jest on obligatoryjny – w razie zwłoki, gdy zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu lub gdy utrudni to postępowanie, organ prowadzący postępowanie karne może odstąpić od użycia kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego. W takim wypadku informacje o sytuacji pokrzywdzonego i oświadczenie o woli zastosowania określonych środków umieszcza się w protokole czynności. Kwestionariusz nie jest dokumentem procesowym, wobec czego nie stanowi dowodu popełnionego przestępstwa czy supozycji dowodowych pokrzywdzonego na temat okoliczności przestępstwa.

Przedmiotem czynionych przez organ procesowy ustaleń są właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa, z uwzględnieniem jego charakteru oraz okoliczności popełnienia. Należy podkreślić, że w 2015 r., realizując wymogi dyrektywy 2012/29, Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało kwestionariusze pn.: „Indywidualna ocena szczególnych potrzeb osoby pokrzywdzonej w zakresie ochrony” oraz „Ocena sytuacji i potrzeb osoby pokrzywdzonej przestępstwem pod kątem pomocy specjalistycznej”. Nie zostały one jednak wprowadzone aktem prawnym. Rozwiązania

te wypracowała Rada ds. Pokrzywdzonych Prześpięstwem przy Ministrze Sprawiedliwości, powołana 19 maja 2014 r. Na ostatnim posiedzeniu 15 grudnia 2015 r. Rada przyjęła ostateczny kształt formularzy „Indywidualnej oceny szczególnych potrzeb osoby pokrzywdzonej w zakresie ochrony”. Opracowany został także komentarz, który w swoim założeniu ma pomóc funkcjonariuszom Policji oraz prokuratorom w ustaleniu, jakie środki ochrony i pomocy należy w danym przypadku zastosować. Z uwagi na ramy niniejszego opracowania przywołane zostaną jedynie zasadnicze treści tego kwestionariusza.

Możliwe jest odnotowanie w nim szczególnej przesłanki wskazującej na konieczność przeprowadzenia całościowej oceny potrzeb z uwagi na: wiek, niepełnosprawność¹⁷, kwalifikację prawną czynu, okoliczności przestępięstwa, pokrzywdzenie przestępięstwem z nienawiści, związek między pokrzywdzonym a sprawcą. Nie jest to katalog zamknięty. Możliwe jest także wskazanie innych przesłanek uzasadniających zastosowanie szczególnych środków ochrony pokrzywdzonego. W dalszej części kwestionariusza podano okoliczności determinujące przesłuchanie w przyjaznym pokoju, takie jak: wiek, niepełnosprawność, słabą znajomość języka polskiego, rodzaj, charakter, okoliczności przestępięstwa czy potrzebę ochrony prywatności osoby pokrzywdzonej z uwagi na charakter czynu. W sprawach dotyczących

przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym, przemocy domowej, w kwestionariuszu odnotowuje się prowadzenie czynności przez funkcjonariusza Policji tej samej płci, co osoba pokrzywdzona. Od tej generalnej zasady wskazano wyjątki, takie jak wola pokrzywdzonego czy konieczność zapewnienia właściwego toku postępowania. Wskazano ponadto, że w razie ujawnienia pokrzywdzonego w wieku od 15 do 18 lat, przystępując do przeprowadzenia indywidualnej oceny jego potrzeb, czynność należy rozpocząć od ustalenia czy przesłuchiwanie pokrzywdzonego w zwykłych warunkach nie wywrze negatywnego wpływu na jego stan psychiczny.

Z kolei w celu ustalenia szczególnych potrzeb pokrzywdzonych związanych z ochroną, także fizyczną, w kwestionariuszu wskazano najistotniejsze z tego punktu widzenia okoliczności dotyczące zarówno osoby pokrzywdzonej (jej obaw, stosunku bliskości ze sprawcą, poprzedniego zachowania sprawcy, zamieszkiwania z nim, uzależnienia ekonomicznego, znajomości przez niego jej miejsca zamieszkania), jak i samego sprawcy (jego motywacji, uprzedniej karalności, używania środków odurzających, zaburzeń psychicznych i dostępu do broni). W wypadku zdiagnozowania szczególnych potrzeb osoby pokrzywdzonej dotyczących ochrony, należy zgodnie z wytycznymi podjąć działania zmierzające do zapewnienia jej bezpieczeństwa oraz pomocy. Wśród nich przewidziano: poinformowanie osoby

¹⁷ Terminologia powinna zostać zmieniona i obejmować osoby ze szczególnymi potrzebami.

pokrzywdzonej o możliwości udzielenia pomocy psychologicznej, wezwanie właściwego podmiotu do jej udzielenia, objęcie dzieci opieką pedagogiczną, zapewnienie bezpiecznego miejsca schronienia, poinformowanie o możliwości uzyskania pomocy finansowej, wszczęcie procedury Niebieskiej Karty, wystąpienie o objęcie ochroną zgodnie z ustawą o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, wystąpienie do prokuratury z wnioskiem o zastosowanie właściwego środka zapobiegawczego, skierowanie sprawy do mediacji.

Wskazany tu zakres merytoryczny opracowanego już kwestionariusza może w istocie stanowić solidną podstawę do przygotowania przez Ministerstwo Sprawiedliwości formularza, którego celem będzie zebranie wymaganych danych do oceny sytuacji procesowej i prawnej uczestnika postępowania.

Zakończenie

Idea wdrożenia środków ochrony pokrzywdzonego oraz świadka jest bardzo słuszna. W celu pełnego inkorporowania do porządku prawnego wspomnianych dyrektyw należało w jasny sposób określić możliwości stosowania adekwatnych do stanu faktycznego środków wsparcia. Odnosi się jednak wrażenie, że sformułowania użyte w § 1 art. 52a k.p.k. zostały tam umieszczone jedynie w celu realizacji tego obowiązku.

Artykuł 52a k.p.k. z uwagi na redakcję przepisu wywoła więc zapewne trudności interpretacyjne. Wymaga on przeredagowania i doprecyzowania. Istotą przepisu jest realizacja dyrektywy nakazującej zebranie danych o pokrzywdzonym,

aby zapewnić mu należytą ochronę i ten nadrzędny cel powinien zostać wyeksponowany w § 1. Dopiero po uzyskaniu informacji o sytuacji pokrzywdzonego zasadne jest bowiem rozważenie, jakie narzędzie procesowe czy środek wsparcia zastosować wobec niego. Obecnie przepis wprowadza fakultatywną ocenę sytuacji pokrzywdzonego przez organ procesowy, dokonywaną co do zasady po uzyskaniu jego zgody. Realne jest tu ryzyko podejmowania działań nieadekwatnych do sytuacji. Ponadto organ procesowy jest zobligowany zastosować enumeratywnie wskazany środek, np. rejestrację czynności czy wsparcie psychologiczne. W kontekście uwag dotyczących redakcji przepisu zasadne byłoby – zamiast wskazywania poszczególnych jednostek redakcyjnych – przedstawić opisowo spektrum stosowanych środków, np. dokonanie rejestracji czynności, zapewnienie udziału osoby wskazanej w czynności czy pomocy psychologicznej. Organ procesowy, zwłaszcza w sytuacji dynamicznej, przy braku współdziałania pokrzywdzonego lub świadka, niejednokrotnie nie będzie w stanie zdiagnozować realnych zagrożeń, okoliczności uzasadniających stosowanie wymienionych środków, co może powodować nieprzewidziane, obciążające go odpowiedzialnością konsekwencje.

dr **MONIKA PORWISZ**
młodszy inspektor Policji,
adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych,
Wydział Bezpieczeństwa i Nauk
Prawnych Akademii Policji w Szczytnie,
ORCID 0000-0002-9936-6605

Słowa kluczowe: kwestionariusz indywidualnej oceny świadka i pokrzywdzonego, gwarancje procesowe, ochrona ofiar przestępstw

Bibliografia:

1. Falenta P.: *Nowy art. 52a k.p.k. jako realizacja praw pokrzywdzonego*, „Prokuratura i Prawo” nr 6/2021.
2. Hofmański P.: *Świadek anonimowy*, Kraków 1998.
3. Kulesza C. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, red. K. Dudka, Warszawa 2020.
4. Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, 9 wydanie, Warszawa 2020.
5. Stefański R. A., Zabłocki S. [w:] Stefański R. A., Zabłocki S.: *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296*, Warszawa 2019.
6. Wiliński P.: *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003.

ABSTRACT

Individual Assessment Form for the Aggrieved and Witness – Special Protection Tool in Criminal Proceedings

The issue discussed in the article is the amended Article 52a of the Code of Criminal Procedure, in force since 15 February 2024. The need to introduce relevant regulations to the Polish law stemmed from the introduction of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, as well as Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. The amended Article 52a of the Code of Criminal Procedure strengthens the procedural guarantees of the aggrieved and witness by obliging the enforcement bodies to make an assessment of the situation with the use of an individual assessment form. The article presents the procedural regulations comprised in Article 52a, as well as legislative deficiencies that may lead to limited application of these solutions in practice.

Monika Porwisz, PhD, Junior Police Inspector, Lecturer at the Institute of Legal Sciences, Unit of Security and Legal Sciences of the Police Academy in Szczytno, ORCID 0000-0002-9936-6605

Key words: individual assessment form for the aggrieved and witness, procedural guarantees, protection of victims of crimes